

ARCHEOLOGIE IN 2005

PALEO-AKTUELL 17

RuG / GIA

Met de jaarlijkse uitgave van Paleo-aktueel
geven de medewerkers van het Groninger Instituut voor Archeologie
inzicht in een deel van het lopende onderzoek van het instituut

Vormgeving: Roelf Barkhuis
Omslagontwerp: Nynke Tiekstra
Foto omslag: Overzicht van de werkzaamheden aan de Kelders in Leeuwarden
(foto J.Y. Huis in 't Veld)

ISBN-10 9077922229
ISBN-13 9789077922224
ISSN 1572-6622

Website
www.paleo-aktueel.nl

Adres van de redactie
Rijksuniversiteit Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
tel. 050 363 6712 fax 050 363 6992
gia@rug.nl

Adres van de uitgever
Barkhuis Publishing
Zuurstukken 37 9761 KP Eelde
tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

©2006, Rijksuniversiteit Groningen, Groninger Instituut voor Archeologie /
University of Groningen, Groningen Institute of Archaeology

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen mits zij van een
duidelijke bronvermelding zijn voorzien. Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie

PALEO-AKTUEEL

17

ARCHEOLOGIE IN

2005

redactie

Jan Lanting

Martijn van Leusen

Daphne Maring-Van der Pers

Dick Stapert

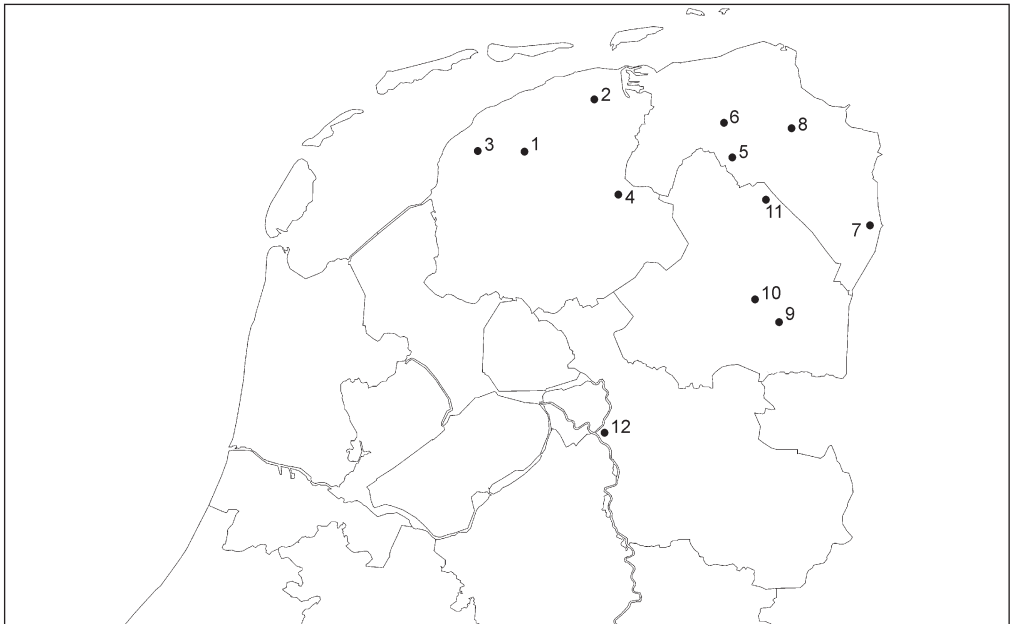
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)

& Barkhuis

Groningen 2006

In dit nummer: 1) Nederland, 2) Egypte, 3) Griekenland, 4) Italië, 5) Spanje.

In dit nummer: 1) Leeuwarden, 2) Oostrum, 3) Salverd, 4) Ureterp, 5) Haren, 6) Harssens, 7) Laundermarke, 8) Schaaphok, 9) Aalden, 10) Orvelte, 11) Spijkerboor, 12) Zwolle.

INHOUD

Voorwoord	vii
O.H. HARSEMA Kerstdagen in de ijzertijd: herinneringen aan Sytze en Orvelte (Dr.)	1
D. STAPERT Jeugdige vuursteenbewerkers bij het kampvuur: een andere visie op Maastricht-Belvédère, Site K (L.)	9
D. STAPERT, M.J.L.TH. NIEKUS & L. JOHANSEN Curieuze vuistbijlachten van Rhenen (Utr.). Ook eens iets voor kinderen?	18
D. STAPERT & L. JOHANSEN De Hamburg-vindplaats bij Ureterp (Fr.): een opgraving tijdens de Tweede Wereldoorlog	27
H. WOLDRING, P. DE BOER, J.N. BOTTEMA-MAC GILLAVRY & R.T.J. CAPPERS De palaeoecologie van Duurswold (Gr.): vroeg-Holocene landschapsontwikkeling	36
M.J.L.TH. NIEKUS & B.I. SMIT Wie het kleine niet eert...Micro-driehoeken in het Mesolithicum van Noord-Nederland	45
M. SCHEPERS, R.T.J. CAPPERS & I. HEIJEN Neolithische graanopslag in de Fayum	55
E. DRENTH & W. PRUMMEL De versieringswijze van twee TRB-potten uit hunebed G2 (Glimmer Es, gem. Haren) (Gr.)	63
S.M. BECKERMAN Een pot en een schaal van de laat-Havelte fase van de Trechterbekercultuur uit Oostrum (Fr.)	69
H. FEIKEN & E. KNOL Stenen bijlen uit de Groninger klei	75
H. WOLDRING, Y. BOEKEMA, P.A.J. ATTEMA & J.J. DELVIGNE Vegetatieontwikkeling en landgebruik in de Monte Sparviere (Calabrië, Italië)	82
P.M. VAN LEUSEN & P.A.J. ATTEMA De veldverkenning SIBA2004-5 rond Francavilla Marittima (Calabrië, Italië): eerste resultaten	90

L. ALESSANDRI Protohistorische vindplaatsen in en rond Tusculum (gemeente Monte Porzio Catone, Albaanse heuvels, Italië)	97
B.H.C. WESTERINK & E. TAAYKE Bijzondere vondsten bij Harssens (Gr.)	103
N. OOME & P.A.J. ATTEMA Portieri, een Hellenistische site in de voetheuvels van de Sibaritide (Calabrië, Italië)	108
H.R. REINDERS De Zuidoostpoort van Halos	114
J.H.C.M. MAASSEN Posta di Mesa – Een Republikeins heiligdom langs de Via Appia (Italië)	122
J.A.W. Nicolay Nieuw licht op de late ijzertijd: twee vermoedelijke sierknoppen van gordelhaken uit het Friese terpengebied	130
J. DIJKSTRA & J.A.W. NICOLAY Een terp op de schop: het archeologisch onderzoek op het Oldehoofsterkerkhof in Leeuwarden (Fr.)	135
H. GROENENDIJK Ter Leringh: olielampjes uit de Laudermarke (Gr.)	142
J.M. BOS & F.B. SAAN Het vroegmiddeleeuwse grafveld van Aalden (Dr.). Noord-Nederland in de Volksverhuizingstijd	146
O.H. HARSEMA Terzijde van de weg naar Santiago, of: kijken naar waar de neus niet heenwijst	152
O.H. HARSEMA Nogmaals over vroege kerkbouw in Noord-Spanje – een aanvulling	159
J. HIELKEMA Leeuwarden – de Kelders (Fr.): archeologische begeleiding bij de bouw van een Horecakelder	165
J.M. GRIMM Het botmateriaal uit een 16 ^e eeuwse beerput van de Havezate ‘De Kranenburg’ (Ov.)	171
G.J.M. VAN OORTMERSSEN ...En de ton viel niet in duigen. Conservatie van een waterverzadigde houten emmer	178

VOORWOORD

De opgefriste uitvoering en een betere drukwaliteit hebben hun vruchten afgeworpen: het gaat goed met dit periodiek. Ook nummer 17 biedt weer een aantrekkelijke reeks artikelen waarin zeer uiteenlopende aandachtsvelden belicht worden. Dat laatste is kenmerkend voor Paleo-aktueel; zo bestrijkt dit nummer een tijdsspanne van ongeveer een kwart miljoen jaar, en waaieren de bijdragen uit van noordelijk Nederland tot Egypte. Om de komende jaren dit niveau vast te kunnen houden is de redactie met ingang van dit nummer versterkt met Jan Lanting, die we van harte welkom heten.

In het openingsartikel haalt Otto Harsema herinneringen op aan professor Sytze Bottema, de gedreven paleobotanicus en vogelkenner die ons in november 2005 ontviel. In dit nummer herplaatsen wij bovendien Harsema's artikel over vroegmiddeleeuwse kerkjes in Noord-Spanje uit Paleo-aktueel 16, omdat daarin door onjuiste redactie een aantal storende fouten zijn geslopen. Wij bieden de auteur hiervoor onze excuses aan.

Studies van vuurstenen artefacten in dit nummer betreffen het Midden-Paleolithicum (met aandacht voor kinderwerk), het Jong-Paleolithicum (over een opgraving tijdens WO II), en het Mesolithicum (betreffende 'micro-driehoeken' – niet niezen als ze op de werktafel liggen!). Een opvallend project waarin de afdeling paleobotanie participeert, en dat ook elders de aandacht heeft getrokken, betreft neolithische graanopslag in de Fayum, Egypte. Dit nummer bevat daarnaast ook rapporten over vegetatiekundige onderzoeken in Duurswold (Gr.) en Calabrië (It.), en een bijdrage uit het laboratorium over de conservatie van een houten emmer.

Ook het onderzoek in de mediterrane wereld heeft aanleiding gegeven tot enkele zeer gevarieerde bijdragen. Twee auteurs bespreken vindplaatsen uit de bronstijd (rond Tusculum, net ten zuidoosten van Rome) en de Republikeinse periode (aan de Via Appia zo'n 50 km verder zuidelijk). De meerjarige veldverkenningen rond het plaatsje Francavilla Marittima in Zuid-Italië worden in een voortgangsverslag beschreven, en één bijzondere vindplaats uit de Hellenistische periode wordt apart belicht. Ten slotte vindt u een bijdrage over de Zuidoostpoort van de eveneens Hellenistische stad Halos in Griekenland, waar het meerjarige onderzoek onder leiding van Reinders inmiddels wordt afgerond.

Noordelijk Nederland is zoals altijd ruim vertegenwoordigd, met onder meer onderzoeken te Harssens (Gr.), Leeuwarden (Fr.) en Aalden (Dr.). Verder vindt u een rapport over de botinhoud van een beerput van een havezate in Overijssel. De nieuwe steentijd komt aan bod met meerdere bijdragen over Trechterbeker-aardewerk (onder meer over een opmerkelijke versieringsmethode). In de bijdrage van Nicolay wordt ingegaan op de mogelijke betekenis van enkele bijzondere objecten uit het terpengebied; het thema wordt voortgezet door Feiken en Knol, die schrijven over de soms onnavolgbare wegen afgelegd door stenen bijlen. Tenslotte is er een vermakelijk verhaal over de omzwervingen van nep-olielampjes.

Wij wensen de lezers veel plezier met de gevarieerde inhoud van dit nummer.

De redactie

DE ZUIDOOSTPOORT VAN HALOS

H. Reinder Reinders

De Hellenistische stad Nieuw Halos beslaat een oppervlakte van ongeveer 80 ha. Uiteraard is het uitgesloten om zo'n groot object in zijn geheel op te graven. Na een kartering van de oppervlakteresten in 1976 en 1977 zijn dan ook enkele delen van de stad onderzocht om een antwoord te krijgen op vragen over de aard van de lay-out, verdediging, verbindingswegen en bewoning (Reinders, 1988; Reinders & Prummel, 2003). Daarbij is veel aandacht besteed aan de stadsmuur, torens en poorten. De stadsmuur kenmerkte zich als een lange richel puin en aarde bedekt met struikgewas. Hier en daar lagen delen van het muurwerk aan de oppervlakte en waren op regelmatige afstand uitstulpingen te zien waaronder de torens lagen.

De Zuidoostpoort van de stad was bedekt door een forse heuvel; een duidelijke aanwijzing dat het muurwerk hier tot een hoogte van 3-4 m was bewaard gebleven (fig. 1:14). In de jaren '90 van de vorige eeuw werden grote gaten in de heuvel gegraven door clandestiene gravers die op zoek waren naar oudheden. In 1995 is een begin gemaakt met het onderzoek van de poort omdat bij de kartering was gebleken dat de poort tot het *courtyard* type behoorde, waarover weinig bekend was (Reinders *et al.*, 1996). Door opgraving zouden vragen over lay-out en constructie van dergelijke poorten kunnen worden beantwoord.

Stählin

Tijdens twee reizen naar Thessalië in 1904 en 1912 heeft Friedrich Stählin (1924: p. VII), *Oberstudienrat* van het oude gymnasium te Nürnberg, vanuit Almiros ook een bezoek gebracht aan de Hellenistische stad Halos. In 1904 werd hij vergezeld door zijn Nederlandse vriend A. Rutgers van der Loef. Stählin werkte in de traditie van de 19^e-eeuwse Duitse histo-

risch-geografen aan een *Landeskunde* van Thessalië, met beschrijvingen van het landschap, de topografie van klassieke steden en archeologische vindplaatsen, aangevuld met gegevens uit schriftelijke bronnen.

In Halos heeft Stählin met kompas, hoogtemeter en meetlint twee plattegronden opgemeten: één van de benedenstad, die Stählin als Hellenistisch Halos identificeerde, en één van de bovenstad uit de Klassieke tijd, die in 346 v.Chr. door een Macedonisch leger was verwoest. Op zijn plattegrond van de benedenstad is de Zuidoostpoort te zien als een smalle doorgang tussen twee uitspringende torens en twee muren die vanaf de torens in de richting van de binnenstad lopen.

Das Hellenische Thessalien, dat Stählin in 1924 publiceerde, is van onschatbare waarde voor de kennis van Thessalië. Thessalië was in 1881 van de Turkse overheersing bevrijd, maar in 1897 had een Turks leger binnen een maand heel Thessalië heroverd na een aanval van Griekse fanatici. Het veroverde gebied werd bij de vrede toch weer aan Griekenland toegevoerd. De oudheidkundige vereniging Othrys, die nog steeds bestaat, maakte vele uitstapjes naar archeologische vindplaatsen, ontving buitenlandse bezoekers, legde een collectie aan en stichtte een museum.

Ook Stählin en Rutgers van der Loeff zijn in 1904 in Almiros ontvangen door de plaatselijke oudheidkundige Yiannopoulos die hen vele oudheden toonde. De rol van Rutgers van der Loeff tijdens de reizen blijkt wel uit het feit dat Stählin zijn boek aan hem opdroeg: *Itineris Thessalici Monumentum amico suo A. Rutgers van der Loeff iure dedicavit Friedrich Stählin*.

Kartering oppervlakteresten

De plattegrond van Stählin heeft een belang-

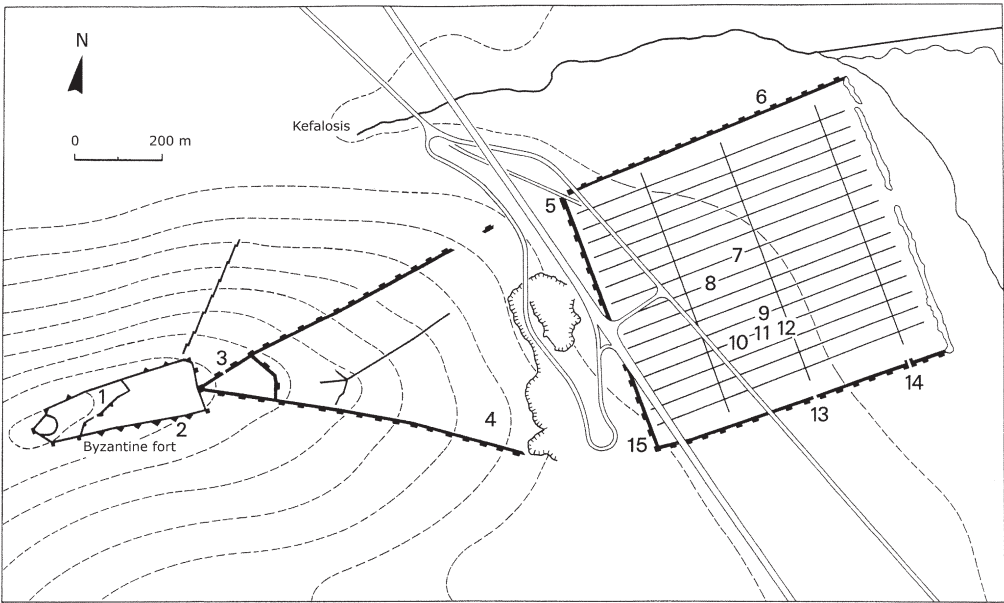

Fig. 1. Plattegrond van Hellenistisch Nieuw Halos, met de ligging van de Zuidoostpoort (nr. 14) (tek. H.R. Reinders).

rijke rol gespeeld in de discussie over de uitzonderlijke, rechthoekige, haast on-Griekse lay-out van de stad. Het is jammer dat het slechts een *Skizze* was, omdat in 1904 en 1912 nog veel resten van huizen, muren en poorten te zien moeten zijn geweest. Na de invoering van zware landbouwmachines in de jaren 1950-1970 zijn ze vrijwel alle verdwenen.

Pas in 1976 kreeg Hellenistisch Halos weer volop de aandacht van archeologen. Tijdens twee campagnes van ieder drie weken werden door Nederlandse archeologen en studenten alle oppervlakteresten van de stad gekarteerd, wat resulteerde in een betrouwbare plattegrond. Vanwege de grote oppervlakte moest een keuze worden gemaakt voor nader onderzoek, waarbij in eerste instantie een huis, een heiligdom, een barak in het Byzantijnse fort en een kleine poort zijn opgegraven (fig. 1: 7, 4, 1, 3). Daarbij bleek dat de resten op de heuvel ten westen van de bovenstad niet behoorden bij Klassiek Halos, zoals Stählin meende, maar bij een Byzantijns fort (Reinders, 1988). Tijdens een survey in 1990 kon Klassiek Halos worden

gelokaliseerd op de Magoula Plataniotiki aan de kust van de Pagasitische Golf, ongeveer 2,5 km ten oosten van Hellenistisch Halos.

In 1982 werd de aandacht gericht op de hoofdpoorten van de benedenstad van Halos. De Noordwestpoort werd schoongemaakt en er is een proefsleuf gegraven in de poortdoorgang. De plaats van de Zuidoostpoort werd gekenmerkt door een forse heuvel van puin en aarde, begroeid met stekelig struikgewas. De Zuidoostpoort is in dat jaar slechts ten dele schoongemaakt. Desondanks konden de contouren van de poort worden opgemeten (fig. 2 en 3). De plattegrond vormde de basis voor een eerste reconstructie, waarbij bleek dat het om een poort van het *courtyard* type ging (Reinders, 1988). Vooral in het centrale gedeelte van de poort was het muurwerk hoog bewaard gebleven.

Uit opgravingen in latere jaren, van huizen in de benedenstad, kwam naar voren dat de stad rond 265 v.Chr. na een aardbeving was verlaten en dat nergens bewoning uit latere tijd is aangetroffen. Wel werden in een kleine uitvalspoort

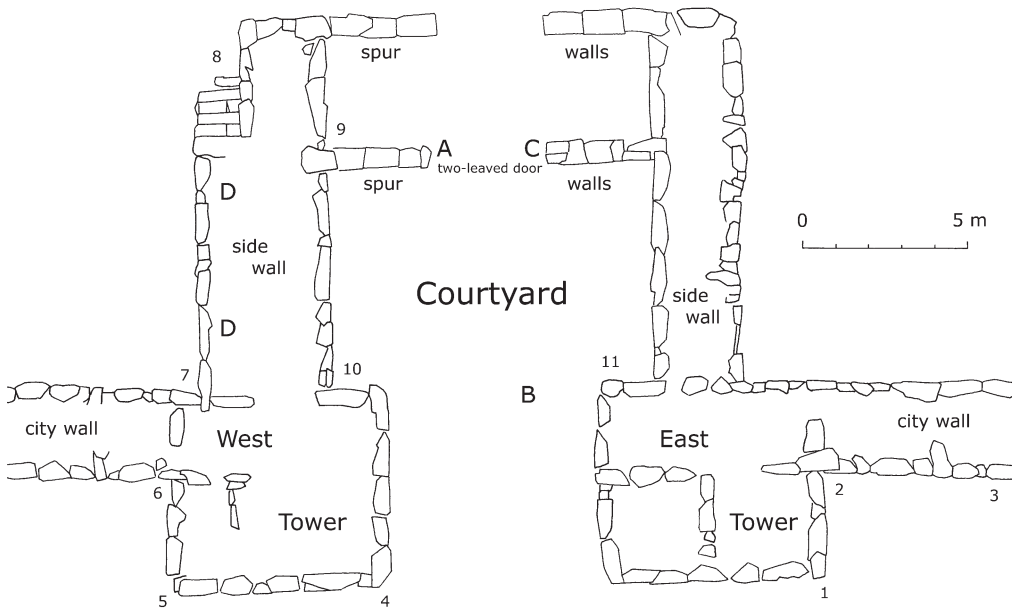

Fig. 2. Plattegrond van de Zuidoostpoort (tek. H.R. Reinders).

en in de Zuidoostpoort conglomeraatblokken gevonden die de doorgang versperden.

Bedreiging

Tot de jaren '90 van de vorige eeuw lagen de resten van de Zuidoostpoort veilig togedekt onder een heuvel die een doorsnede van meer dan 30 m had. De ontdekking in de jaren '80 van het graf van Philippos II in Vryina had desastreuze gevolgen. De heuvel over de Zuidoostpoort heeft men waarschijnlijk voor een grafheuvel aangezien en klandestiene gravers groeven diepe gaten in het heuvellichaam, waardoor aardewerk en zelfs munten op de storthopen lagen. Enkele gaten werden zelfs met een machine gegraven.

De bedreiging door klandestiene gravers en vooral het feit dat weinig bekend is over poorten van het *courtyard* type hebben geleid tot plannen voor de opgraving van de poort. De eerste campagne vond plaats in 1995 (Reinders *et al.*, 1996). Omdat geen aanwijzingen waren gevonden voor latere bewoning in Nieuw

Halos en overbouw van de Hellenistische stad, hadden we twee campagnes uitgetrokken voor de opgraving. Meteen in 1995 werd duidelijk dat men kort na de verwoesting van de stad, rond 260 v.Chr., het poortcomplex opnieuw in gebruik had genomen, deze keer als landbouwbedrijf. Vermoedelijk is dit bedrijf rond 220 v.Chr. in vlammen opgegaan.

Tussen 1995 en 2005 zijn in totaal zeven veldwerkcampagnes besteed aan de opgraving van de Zuidoostpoort. Iedere keer bleek dat de poort in het veld toch weer groter was dan we voor de planning van het werk op papier hadden ingeschat. Toch leverde vooral het onderzoek van de tweede bewoningsfase interessante gegevens op over het bedrijf dat in het poortgebouw is gesticht. De vele muntvondsten geven een goed chronologisch kader voor amforen, voorraadpotten, weefgewichten, olielampjes, maalstenen en olijfpersen. Ook is vergelijking mogelijk met de vondsten en de bewoning van de huizen van de benedenstad in de periode 302-265 v.Chr.

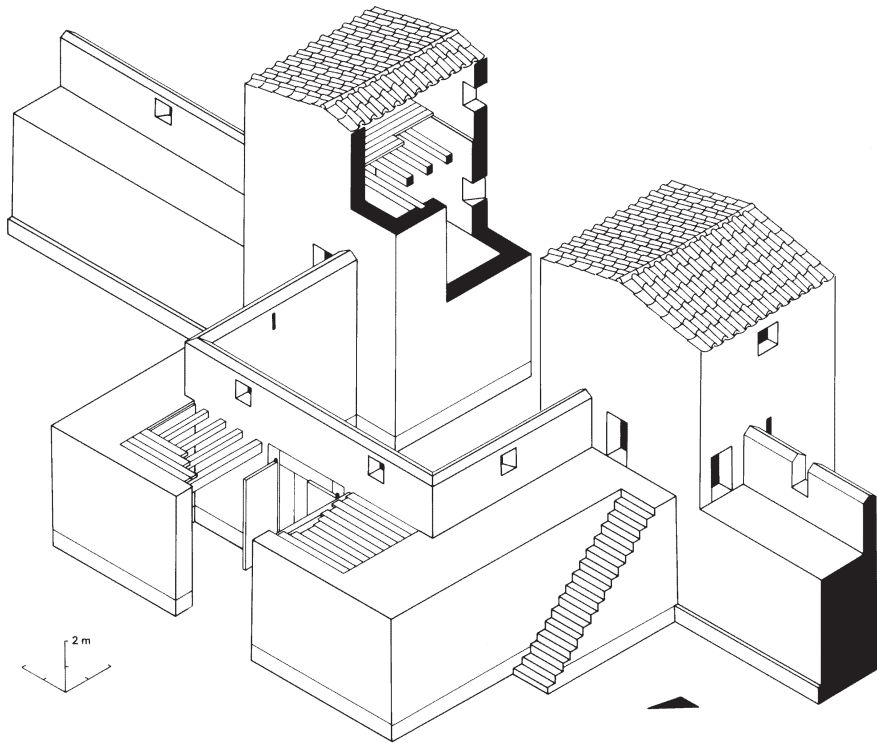

Fig. 3. Reconstructie van de Zuidoostpoort (tek. H.R. Reinders).

Campagne 2005

Aanvankelijk was het de bedoeling de poort op te graven volgens de *Harris matrix*, maar daarvan is afgezien omdat de archeologische sporen uiterst geringe kleurverschillen vertoonden en de begrenzing tussen de sporen nauwelijks was vast te stellen. Voor de bestudering van de stratigrafie is in de loop der jaren wel een groot aantal profieldammen blijven staan, die in 2004 nogmaals zijn bijgekapt, gedocumenteerd en getekend.

De profieldammen zijn vervolgens opgegraven omdat de Griekse autoriteiten de voorkeur gaven aan het openstellen van de bouwresten voor het publiek boven het toedekken en het handhaven van de profieldammen voor later onderzoek. In 2005 is veel tijd besteed aan het opruimen van het terrein, het verwijderen van niet te plaatsen bouwblokken en het

schoonmaken van de archeologische resten. In een klein gedeelte van het complex is nog verder opgegraven terwijl kleine proefputten zijn gegraven voor de bestudering van de fundering van de poort.

Door het schoonmaken in 2005 ontstond voor het eerst een goed beeld van het gehele complex. Dit was de ideale gelegenheid om de poort nog een keer op te meten met Total Station; het resultaat is te zien in figuur 2. Daarnaast is van de poort een 3D-scan gemaakt. Er deed zich echter een probleem voor: de laserstraal van de scanner had dezelfde frequentie als het zonlicht. Pogingen tot het afschermen van apparaat en poort mislukten, zodat 's nachts moest worden gewerkt. Tenslotte is van het complex een serie luchtfoto's gemaakt (fig. 4 en 5). Dankzij de luchtopnamen kregen we voor het eerst een overzicht van het hele

Fig. 4. De Zuidoostpoort vanuit het zuidoosten (luchtfoto).

Fig. 5. Bovenaanzicht van de Zuidoostpoort (luchtfoto).

poortcomplex, wat tot dan niet mogelijk was vanwege de hoogte van het muurwerk en de aanwezige profieldammen.

Ook werd de laatste jaren duidelijk dat de poort schade had opgelopen. Door de aardbeving in 265 v.Chr. waren scheuren ontstaan en enige muurschalen bolden naar buiten. Tot het moment van opgraving bleef de schade beperkt door de aanwezigheid van de aarden heuvel, maar door weersinvloed – vooral de afwisseling van regen, vorst en hitte – vallen geregeld beschadigde delen van de kalksteenblokken van de muur naar beneden. Consolidatie en behoud van de poort zal geen eenvoudige opgave zijn.

De Zuidoostpoort

Kenmerkend voor de poort is de centrale *courtyard* achter twee zware, vrijwel vierkante verdedigingstorens van ongeveer 7 × 7 m (fig. 2). De torens zullen oorspronkelijk ongeveer 11 m hoog zijn geweest. Alle muren, poorten en torens van de stad hebben een binnen- en een buitenschaal die gemaakt is van grote bewerkte kalksteenblokken uit een groeve ten westen van de stad, met een vulling van grond en keien. Vanaf de torens lopen twee zware muren, *side walls* in figuur 2, in de richting van de binnenstad. Twee paar dwarsmuren, *spur walls*, sluiten de *courtyard* aan de achterzijde af. Twee tot zes lagen kalksteenblokken zijn van het muurwerk van de poort bewaard gebleven. Onder het maaiveld rusten de poortmuren op een fundament van nog eens twee lagen blokken die tot 20 cm buiten de muur uitsteken. Ze zijn echter minder goed bewerkt dan de blokken van het opgaande muurwerk boven het oorspronkelijke maaiveld.

De doorgang tussen het voorste paar *spur walls* kon worden afgesloten door middel van een dubbele poortdeur. Helaas zijn van de constructie van de doorgang geen resten gevonden omdat op de plaats waar de westelijke deur draaide tijdens de tweede bewoningsfase een 8 m diepe waterput is gegraven. Via een trap kon men op de weergang achter de borstwering en in de torens komen. De beide torens waren tot

een hoogte van ongeveer 4 m massief, maar daarboven hadden ze waarschijnlijk twee open kamers: de onderste voor boogschutters en de bovenste voor de opstelling van een katapult.

De ommuring van Nieuw Halos telde niet minder dan drie grote poorten van het *courtyard* type: de Zuidoostpoort, Noordwestpoort en Zuidpoort (fig. 1: 14, 5 en 15). Mogelijk was ook een hypothetische Havenpoort, gelegen aan het einde van de brede straat die de stad in twee gelijke helften verdeelde, van het *courtyard* type. Daarnaast telde de stad een aantal kleinere poorten en uitvalspoorten.

Een vergelijkbare poort is verder alleen bekend uit Athene: de poort in het Pnyx-Mouseion zadel. Deze poort mist echter het achterste paar *spur walls*, maar wellicht zijn de resten daarvan niet opgegraven. Bij de Pnyx-Mouseionpoort was zowel de doorgang tussen de *spur walls* als die tussen de torens met poortdeuren afgesloten (Winter, 1971). De poortdeuren tussen de torens zijn een toevoeging uit de midden-hellenistische periode, toen ook op andere plaatsen de fortificaties van Athene zijn verbeterd.

Demetrios Poliorketes

In 1995 is een kleine muntschat in de Zuidoostpoort gevonden. Deze bestond uit dertien zilveren munten geslagen door de steden Ephesos, Tenos, Karystos, Chalkis, Thebe en Histiaia, en slechts twee munten van Alexander de Grote (Reinders *et al.*, 1996). Ze vormen een aanwijzing dat Demetrios Poliorketes de stad heeft gesticht en verantwoordelijk was voor de bouw van de poort. In 302 v.Chr. lag het leger van Demetrios tegenover dat van de Macedonische koning Kassandros. Het kwam niet tot een gevecht, en Demetrios vertrok naar Klein Azië om zijn vader Antigonos te helpen in diens strijd tegen Lysimachos. Kassandros en Demetrios komen beiden in aanmerking als stichter van Nieuw Halos. De herkomst van de zilveren munten uit de poort is mogelijk een afspiegeling van de zee-route die Demetrios na het beleg van Rhodos in 306 v.Chr. volgde via

de Cycladen en Euboia voordat hij bij Larisa Kremaste in Thessalië aan land ging. Vooralsnog beschouwen we Demetrios als stichter van de stad. Deze gedachte wordt ondersteund door de munten van Hellenistisch Halos die een vaste stempelstand vertonen; een nieuwe trend die vanuit het Oosten was overgewaaid naar het Griekse vasteland en voor het eerst rond 300 v.Chr. voorkomt bij munten van de Euboeïsche Bond die op instigatie van Demetrios tot stand was gekomen. Ook de eigenzinnige lay-out van Hellenistisch Halos, en vooral de grote omvang van de ommuring en het extreme aantal torens, passen bij de nijging tot *gigantomania* van Demetrios.

Strabo vermeldt de (her)stichting van Halos, maar helaas bevat deze passage een lacune van ongeveer 13 tekens op de plaats waar de naam van de stichter wordt genoemd. Radt (2004) noemt in de nieuwe uitgave van *Strabons Geographika* de mogelijkheden die verschillende auteurs aandragen voor de invulling van de lacune: de inwoners van Pharsalos, de inwoners van Phthiotis, zelfs Philippos. Voorlopig houden wij het op Demetrios: ... σὸνὼ [κίσε Δημήτριος] ...

Summary: The Southeast Gate of Halos (Greece)

The excavation of the South-East Gate of Hellenistic New Halos was continued in 2005. The gate was in use in the period 302-265 BC, and the complex was

reused as a farmstead in the period 260-220 BC after the gate's destruction by an earthquake in 265 BC. After seven field campaigns in the period 1995-2005, a definitive plan of the remains of the gate could be made. The whole site was cleaned in 2005 and aerial photographs were taken, which provide a good view of the large complex. Characteristic of this type of gate is a central courtyard, enclosed by two towers, side walls and spur-walls. A close parallel of the South-East Gate of New Halos is the gate in the Phyx-Mouseion saddle in Athens. Both a small coin hoard which came to light in the South-East Gate in 1995, and also the fixed die position of the city's coins support the idea that Demetrios Poliorketes was the founder of New Halos.

Literatuur

- Radt, S. (Hrsg.), 2004. *Strabons Geographika, Band 3, Buch IX-XIII: Text und Übersetzung.* Göttingen.
- Reinders H.R., 1988. *New Halos, a Hellenistic Town in Thessalía, Greece.* Utrecht.
- Reinders H.R., I. Dijkstra, V. Rondiri, S.J. Tuinstra & Z. Malakasioti, 1996. The Southeast Gate of New Halos. *Pharos* 4, pp. 121–138.
- Reinders, H.R. & W. Prummel, 2003. *Housing in New Halos, a Hellenistic Town in Thessaly, Greece.* Lisse.
- Stählin, F., 1924. *Das Hellenische Thessalien.* Stuttgart.
- Winter F.E., 1971. *Greek Fortifications.* London.